

رومي Rumeli

RUMELİ İSLÂM ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية | Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN : 2564 - 7903 · Yıl / Year : Sonbahar / Autumn 2018 · Sayı / Issue : 2

TRAKYA
ÜNİVERSİTELER BİRLİĞİ
İLAHİYAT FAKÜLTELERİ

RUMELİ

İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايدى للبحوث الإسلامية / Rumeli Journal of Islamic Studies

ISSN: 2564-7903

Yıl / Year: 1 – Sonbahar / Autumn 2018 - Sayı / Issue: 2

RUMELİ
İslâm Araştırmaları Dergisi

مجلة روم ايلي للبحوث الإسلامية / Rumeli
Journal of Islamic Studies Yıl/Year: 1
Sonbahar/Autumn 2018 - Sayı /Issue: 2

Sahibi / Owner

Trakya Üniversiteler Birliği İlahiyat
Fakülteleri Adına
Prof. Dr. Cevdet Kılıç, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Editör / Editor

Dr. Mustafa Şentürk, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Feim Gashi, Kırklareli Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dr. Ümit Eker, Çanakkale OMÜ İlahiyat
Fakültesi
Dr. Yakup Bıyıkoğlu, Tekirdağ NKÜ
İlahiyat Fakültesi
Arş. Gör. Tuba Yıldız, Trakya
Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

**Arnavutça Dil Editörü / Albanian
Language Editor**

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Yazı İşleri Müdürü

Dr. İtir Rruqa, Trakya Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Amblem Tasarım / Emblem Design

Dr. Ömer Kasım Kahya

Grafik Tasarım / Graphic Design

Alihaydar Murat Kıştan / Nokta Klâsik

Adres / Address

Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Balkan Yerleşkesi 22030 Edirne-
TÜRKİYE
Tel. 0 284 235 68 99
Fax 0 284 235 08 87
rumelislam@trakya.edu.tr

Basım Yeri / Printed By

Trakya Üniversitesi Matbaası
Edirne Teknik Bilimler MYO Sarayı
Yerleşkesi EDİRNE

Basım Tarihi/Printing Date

Ekim - 2018

rumelislam@trakya.edu.tr

[rumeli.islamicstudies.3](https://www.facebook.com/rumeli.islamicstudies.3)

[rumeliislam@rumeliislam](https://twitter.com/rumeliislam)

www.ilahiyat.trakya.edu.tr,
<http://dergipark.gov.tr/rumeli>

**Uluslararası Danışma Kurulu /
Int. Advisory Board**

Dr. A.Taha İmamoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Abdurrahman Okuyan, Ondokuz
Mayıs Üni., Türkiye
Dr. Adem Apak, Uludağ Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Omar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Çapku, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Faruk Güney, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ahmet Öz, Kahramanmaraş S.İ.
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Karataş, Sakarya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Ali Öztürk, İstanbul Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Bayram Ali Çetinkaya, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Bekir Zakir Çoban, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fahrush Rexhepi, University of
Pristina, Kosova
Dr. Shaban Sulejmani, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Fatih Toktaş, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fatih Yakar, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Habibe Kazancıoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Halil Aldemir, Kilis Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Halim Işık, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Hasan Coşgun, Gaziosmanpaşa
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Hasan Maçın, Adıyaman
Üniversitesi, Türkiye

Dr. İbrahim Kocabaş, Yıldız Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İlyas Çelebi, İstanbul 29 Mayıs
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. İsmail Çalışkan, Yıldırım Beyazıt
Üni., Türkiye
Dr. Mahmut Yazıcı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Dalkılıç, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Demirtaş, Gaziosmanpaşa
Üni., Türkiye
Dr. Mehmet Kenan Şahin, Ordu
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Ümit, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muammer Bayraktutar,
Gaziosmanpaşa Üni., Türkiye
Dr. Murat Sula, Karadeniz Teknik
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Hocaoğlu, RTE
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Necip Yılmaz, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mustafa Özel, Şehir Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Muzaffer Özli, Fırat Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Nazar Omran, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Nebile Özmen, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Şengün, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Necdet Ünal, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Necmettin Gökkır, İstanbul
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nevzat Aydın, Bayburt
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nurullah Altaş, Marmara
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Oğuzhan Ş. Yağmur, Dokuz Eylül
Üni., Türkiye
Dr. Ömer Başkan, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

Dr. Ömer Soner Hunkan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Özkan Öztürk, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ramadan Doğan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Raşit Küçük, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Rıdvan Canım, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sema Geyin, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Serpil Başar, Diyanet İşleri
Başkanlığı, Türkiye
Dr. Seyfullah Efe, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Siham Mevid, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Suat Erdem, Bozok Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Süheyl Ünal, Dokuz Eylül
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Thaer Alhallak, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yakup Yılmaz, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yasemin Sarı, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Yusuf Şen, Bayburt Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Zübeyir Bulut, Abant İzzet Baysal
Üni., Türkiye

**Uluslararası Yayın Kurulu/Int.
Editorial Board**

Dr. Safvet Halilović, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Almir Fatić, University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Zuhdija Hasanović, Uni. of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Sulejman Topoljak, University of
Bihac, Bosna
Dr. Şukriya Ramiç, University of
Zenica, Bosna Hersek
Dr. Abas Jahja, Trakya Üniversitesi,
Türkiye

Dr. Ahmad Sawan, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Ali Hüseyinoğlu, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Behlül Kanaçi, Karadağ İslam
Birliği, Karadağ
Dr. Cevdet Kılıç, Trakya Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Emina Sadikovic, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Emine Arslan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Enver Gicic, Int. University of
Novi Pazar, Sırbistan
Dr. Fatih Köse, Namık Kemal
Üniversitesi, Türkiye
Dr. İrfan Morina, University of
Pristina, Kosova
Dr. Mensur Nuredin, University of
Skopje, Makedonya
Dr. Mesut İdriz, Int. University of
Sarajevo, Bosna Hersek
Dr. Mohammad Jaber Thalji, Yarmouk
University, Ürdün
Dr. Muhammed Altaytaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Muzaffer Üzümcü, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nevzat Erkan, Kırklareli
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Nimetullah Akın, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni. Türkiye
Dr. Nizamettin Karataş, Namık Kemal
Üni., Türkiye
Dr. Nurullah Koltaş, Trakya
Üniversitesi, Türkiye
Dr. Salih İnci, Kırklareli Üniversitesi,
Türkiye
Dr. Sefer Hasanov, Sofya Yüksek
İslam Ens., Bulgaristan
Dr. Selahattin Aktı, Çanakkale Onsekiz
Mart Üni., Türkiye
Dr. Üzeyir Durmuş, Çanakkale
Onsekiz Mart Üni., Türkiye
Dr. Mead Osmani, Araştırmacı,
Sırbistan

İSLAM VE YAHUDİ GELENEĞİNDE PEYGAMBERLER VE PEYGAMBERLİK

William M. Brinner^{1*}

Çev. Salih İnci^{2*3*}

Makale Geliş Tarihi: 20 Temmuz 2018

Makale Kabul Tarihi: 27 Eylül 2018

Özet

İslam ve Yahudilik, dünya tarihinin monoteist karakterli iki önemli dinidir. Her iki din de Semitik kökenli olmaları nedeniyle benzer dini kavram ve fenomenlere sahiptir. Peygamberlik de bu ortak dini fenomenlerden birisidir. Çevirisini yaptığımız bu makalede yazar, her iki dindeki peygamberlik olgusunu mukayese etmekte, benzer ve farklılıklarına dikkat çekmektedir. Yazar, Hz. Musa'nın ve Hz. Muhammed'in peygamberliklerinin kendi temel kutsal metinlerinden (Kur'an – Tanakh) ve geleneklerinden hareketle toplumları tarafından nasıl büyük bir onur içinde kabullenildiğine vurgu yapmaktadır.

Yazara göre, Müslümanlar ve Yahudiler, Hz. İbrahim'in bütün peygamberlerin atası olduğunu kabul ederler. Ancak Yahudilere göre Hz. Musa en büyük peygamberdir ve peygamberlik çağı Malaki (M.Ö. 5. yy) ile son bulmuştur ve yeni bir peygambere ihtiyaç yoktur. Oysa Müslümanlara göre ise Hz. Muhammed (SAV) peygamberlerin sonuncusudur. Yazara göre bir diğer önemli fark ise, peygamberlerin Tanrıya ve toplumlarına karşı olan davranışlarıyla ilgilidir. Örneğin Yahudi peygamberlerinin sözleri hukuk için temel bir kaynak oluşturmadıkları gibi, onların hayatları da kendilerine tabi olanlar için bir rol model olma özelliği taşımazlar. Yine Yahudilikte peygamberler zaman zaman tanrı Yahova ile tartışırlar. Oysa bunların İslam inancı açısından düşünülmesi bile mümkün değildir. Yazar, makalesinde bu görüşlerini, her iki dinin kaynaklarından verdiği değişik örnekler üzerinden giderek detaylı bir şekilde irdelemeye çalışmıştır.

1 * Bu çalışma, William M. Brinner'ın "Prophets and Prophecy in the Islamic and Jewish Traditions", *Studies in Islamic and Judaic Traditions, II*, ed. W.M. Brinner and S.D. Ricks, (Atlanta Georgia: ScholarsPress,1989), 63-82'de yayımlanmış makalenin çevirisidir. Brinner (1924- 2010), California Üniversitesi'nin Yakın Doğu Bölümü'nde emekli olana kadar (1991) Arap Tarihi, İslam ve Yahudilik üzerine çeşitli çalışmalar yapmıştır. En önemli çalışması, Taberi'nin *Tarihu'l-Umem ve'l-Mülük* (Peygamberler ve Hükümdarlar) adlı eserin ikinci cildinin İngilizce çevirisidir. Bkz. *The History of al-Tabari II, Prophets and Patriarchs*, State University of New York Press, 1987.

Çevirideki görüşler, tümüyle makalenin yazarına aittir. Yazarın, özellikle, İslam'la ilgili olarak katılmadığımız görüşlerini tartışmak bu çevirinin sınırlarını aşacağından bu konuya girmedik. Onun yerine konuyla ilgili farklı görüşler içeren eserleri, yazarın kendi dipnotları ile karışmaması için, özel bir işaretle (*) gösterdik. Yine konuya dair kendi küçük şerhlerimiz için de aynı işareti kullandık. Çeviri de geçen (Hz, as. vb) şeklindeki saygı ifadeleri ve makaledeki başlıklar orijinal metinde olmayıp tarafımızdan konulmuştur. Ayrıca metindeki parantez içi bilgiler de bize aittir. Yazarın makale boyunca kullandığı "God" kavramını İslam'la ilgili konularda "Allah" şeklinde çevirmeyi tercih ettik. Burada, çeviriyi kontrol eden kıymetli meslektaşım M. Bilal Yamak'a çok teşekkür ederim. (Çev. notu)

**Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, incisalih@klu.edu.tr.

Anahtar Kelimeler: İslam, Yahudilik, Peygamberler, Hz. Muhammed, Hz. Musa.

PROPHETS AND PROPHECY IN THE ISLAMIC AND JEWISH TRADITIONS

Abstract

Islam and Judaism are two important monotheistic religions in world history. In both Islam and Judaism have similar religious phenomena and concepts due to their semitic origin. Prophethood is one of these common religious phenomena. In this article we have translated, author William Brinner, compares the prophethood in both religions and draws attention to similarities and differences. The author emphasizes how the Prophet Moses and Mohammad were accepted by their communities in a great honor in terms of their basic scriptures (Qur'an – Tanakh) and traditions.

According to author, Muslims and Jews recognize that Abraham was the ancestor of all prophets. However, there are some differences between two of them. According to Jews, Moses is the greatest prophet and prophetic age had been closed with Malakai (BC 5th) and that they had no need of a new prophet. However, the Muslim community claimed that the last prophet is a Mohammed (Peace be upon him). According to the author, another important difference is the behavior of the prophets towards God and their societies. In terms of Jews words of the prophets dont form the basis for law, nor do the lives of their serve as models for others to follow. In Judaism, also prophets sometimes argue with Yahweh. But these are virtually unthinkable in the Islamic belief. The author, in his essay, tried to examine these views in detail through different examples from the sources of both religions.

Key Words:Islam, Judaism, Prophets, Mohammad, Moses.

Giriş

Aşkın ve müteâl olan yaratıcı bir varlığa inanç; kudretli, yüce, görünmez ve bu sıfatları nedeni ile de tarif edilemez yaratıcı ile insanlık arasında bir iletişim vasıtasının (aracının) olmasını zorunlu kılmıştır. Bu yüzden, seçilmiş insanlar aracılığıyla yaratıcının iradesini insanlığa bildirmek üzere gönderildiklerine inanılan peygamberler ve bu bağlamda peygamberlik müessesesi, vahye dayalı monoteist dinlerin önemli ve benzersiz fenomenlerinden birisidir.⁴ Bu konuya Yahudi ve İslam geleneği perspektifinden bakarak çeşitli açılardan yaklaşmak mümkündür. Yaygın olan bir yaklaşım, peygamberliğin oluşumunu, İlahi gücün, bu yolla, beşeri alana müdahalesi olarak tanımlamaktadır. Bir başka yaklaşım tarzı da peygamberlik iddiasında bulunan kişinin şahsiyetine yönelik olup, onu bir takım tıbbi, patolojik durumlarla açıklamaya çalışarak, ona farklı sebepler atfederek, peygamberin mesajının tabiatını tartışan yaklaşımlardır.⁵ Bu makale öncelikli olarak dindar Yahudi ve Müslümanların kendi gelenekleri içinde peygamberlerinin rolüne bakış açılarını merkeze alarak konuya yaklaşmayı tercih etmiştir.

Yaygın olarak kabul edilen görüşe göre peygamberlik Yahudilikle başlamıştır. Bizim Yahudilikte “Klasik Peygamberlik” olarak tanımladığımız ve kendilerine yazılı kutsal metinlerin atfedildiği Yahudi peygamberleri İşıya, Amos ve Yeremya gibi şahsiyetlere ulaşınca kadar değişik evrelerden geçe-

4

Örnek olarak bk. Huston Smith, *The Religions of Man*, (New York: Harper and Row, 1964), 241.

5

Abraham J. Heschel, *The Prophets*, (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1962.), 398- 403. Bu çalışma, Kitab-ı Mukaddes peygamberlerinin davranışlarını, psikozlu kimseler olarak karakterize eden Max Weber'e verilen cevaplar niteliğindedir. Onun (Weber) vardığı sonuç, “bu peygamberler uyumsuz kişilerdi bu yüzden de çok acı çekmişlerdi.- Çünkü sahip oldukları bu psikolojik özelliklerinden dolayı kendilerinden nefret edilirdi.” şeklindedir. s. 408. 393. O, bunu söylerken W.O.E. Oesterley ve T.H. Robinson'un, *An Introduction to the Books of the Old Testament* (London: Macmillan, 1934, s. 350) adlı eserinden kaynak gösterir. “Peygamber Hoşea bazı saplantıları yüzünden çok acı çekmiştir ki kendisinde var olan büyük korku onu bu tür düşüncelere zorlamıştır” der. Daha sonra s. 395'de T. H. Robinson'dan alıntı yaparak (Yahudi peygamberleri) Amos ve Yeremya gibi gönülsüz, isteksiz insanların, kendi dönemlerindeki saralık, delilik belirtileri taşıyan eskatiklerden (münzeviler) ayırt edilebilir kimseler olduklarını söyler. (*Prophecy and the Prophets*, New York 1923, s. 36.) Peygamber Hz. Muhammed de (as) bu tip değerlendirmelerden ayrı tutulmamıştır. Tor Andrae'nın Hz. Muhammed'in peygamberliğinin sara nöbetleri sonucu olduğunu söyleyenlerin hücumlarını çürütmek üzere yazdığı eserde (*Mohammed: The Man and His Faith*, New York: Harper and Brothers, 1960, 50-51), yine Norman Daniel'in orta çağ Hristiyan yazarlarının Hz. Muhammed ve onun peygamberliği hakkındaki olumsuz davranışların tarihini ele aldığı eserde de bu görülür. (Norman Daniel, *Islam and the West: The Making of an Image*, Edinburgh, The University Press, 1960).

rek olgunlaşma ve gelişim sürecini takip etmiştir.⁶Farklı tarzlarda da olsa hem Hıristiyanlık hem de İslam, bu erken nübüvvet geleneğini kabul etmiş,dahası her iki gelenek de onun içinde, gizli ya da açık bir şekilde,kendi misyonlarının tasdik edilebileceğine dair izler bulmuşlardır.⁷

Aslında hem Yahudilik hem de İslam'da peygamberlik için kullanılan terim aynıdır. İbranice'de “*navi*”, Arapça'da ise “*nebi*” kullanılır. Sonuncusu öncekinden türetilmiş olabilir, fakat her ne şekilde olursa olsun muhtemelen her ikisi de konuşmak, bildirmek, ileri gelmek, birden ortaya çıkmak, alçak gönüllü güvenilir olmak gibi anlamlar içeren Semitik ortak bir kökene dayanmaktadır.⁸ Burada bu kelimelerin Eski Yakındoğu'daki muhtemel benzerlerinin izini sürmek gereksizdir, çünkü bu,incelenen konunun kapsamı dışındadır. Belki burada vurgulanması gereken şey, yüzyıllar boyunca İslam'la Yahudilik arasında yakın kültürel ilişkiler bulunmasına rağmen, hiç birinin, her bir gelekteki bu müşterek fenomenin gelişiminin farkında olmadığı, hatta ilgi dahi duymadıklarıdır. Bu konuda çarpıcı bir örnek A.J. Heschel'in *The Prophets* adlı kitabında yer almaktadır. Heschel, farklı kültürlerdeki benzer fenomenlerin varlığını incelerken, (Hz.) Muhammed'den söz arası bahsedip geçer ve bunun dışında İslam'ı da tamamen görmezlikten gelir.⁹

6 Hristiyanlar İşıya'nın kehanetlerini, beklenen Mesih'in (Hz.) İsa olduğu iddiasını desteklemek üzere kullanırlarken, Müslümanlar da Hz. Muhammed'in geleceğinin Yahudi ve Hristiyanlar tarafından tahrif edilmiş olan hem Eski Ahid'de hem de Yeni Ahid'deki kehanetlerde önceden haber verildiğini (müjdelendiğini) iddia etmişlerdir. Tahrifle ilgili olarak aşağıdaki 13. dipnota bakılabilir.

7 Bk. Shalom M. Paul, “Prophets and Prophecy” *Encyclopedia Judaica I-XVI*. (Jerusalem: Keter Publishing, 1971), XIII/1151-1175. Paul, burada klasik öncesi peygamberleri klasik dönem peygamberleri ile mukayese ederek ele alır. (s.1154-1164.) Daha sonra klasik peygamberlik olgusunu inceler. (s. 1164-1171) Huston Smith ise peygamberleri; “Grup Peygamberleri”, “Yazar Peygamberler Öncesi Ferdi Peygamberler” ve “Yazar Peygamberler” olarak peygamberlik hareketlerini üç bölümde ele alır. *Religions of Men*, s. 243.

8 Kelimenin etimolojisi net değildir. Klasik İbrani kutsal kitap sözlükleri bu kelimeyi aynı şekilde çok net olmamakla birlikte Arapça, Akkadça ve diğer Semitik dillere dayandırırılar. Bk. F. Brown, S. R. Driver, C.A. Briggs, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, (Oxford:Clarendon Pres, 1975),611-612. Sonuç olarak bu türemiş bir kelimedir. Edward William Lane, *An Arabic-English Lexicon, I-VIII*, (London & Norgate, 1893) isimli eserinde “*naba'a*” kelimesini ele almış, o, bunun düşük ve zayıf bir ses olduğunu ifade etmiştir.Nebi peygamber,Tanrı ve görülmeyen şeylerle ilgili insanlığa haberler veya bilgiler getirendir. (1:8:2752-2753). *The Oxford Universal Dictionary*, (üçüncü edisyonu) (Oxford:Clarendon Pres, 1955) “Prophet” kelimesinin Grekçe etimolojisini irdelerken; ileri, dışarı anlamına gelen “Pro”nun önce anlamındaki “befor” ve için manasına gelen “for” anlamında olduğunu; “Phetes”in (konuşan anlamına gelen) speaker olduğunu, bu yüzden Tanrı'nın isteklerini açıklayan veya yorumlayan manasına Tanrı hakkında, Tanrı için konuşan denildiğini söyler.s. 1600.

9 Bk. Heschel, *The Prophets*, s. 440. O, burada,Hz. Muhammed ve Zarathustra (Zerdüşt) gibilerini peygamber olarak zikreder ve “*Biz İsrail peygamberlerinde kişilik ve şahsiyetleri bakımından*

1. Yahudilik'te Peygamberlik

Yahudilikte Peygamberlik, Hz. İbrahim ve Hz. Musa'dan sürgün sonrası döneme kadar devam eden uzun bir tarihi geçmişe sahiptir. Fakat, Tekvin 20/7'de Gerar kralı Abimelek'in bir vizyonunda Tanrı tarafından “*nebi*” olarak çağrılan Hz. İbrahim, Yahudiler tarafından bir peygamber olarak değil, İsrail'in Patriyarklarından (göçebe kabile reisleri, İbrani ataları) biri olarak kabul edilir. Hz. Musa'nın, Kitab-ı Mukaddes'te “*nebi*” olarak adlandırılışına gelince, genellikle araştırmacılar Detoronomist (Tesniye) kaynaktaki meşhur “*Ve Tanrının kendisine yüz yüze öğrettiği Musa gibi bir başka peygamber gelmedi*” cümlesinde olduğu gibi, bunun geç dönem İsraililerin, erken dönemle ilgili kullanımları olabileceğini kabul ederler.¹⁰ Yüzyıllar sonra Müslüman bir çevrede yaşamış olan Maymonides'in (V. 1204) Yahudiler için detaylı bir şekilde kaleme aldığı iman esaslarında -muhtemelen Hz. Muhammed hakkındaki İslâmi söylemlere karşı doğrudan bir cevap olarak bunu, Musa'nın en büyük peygamber oluşunu, tekrarlamıştır.¹¹ Bununla birlikte Hz. Musa, Yahudilerce sade bir peygamberden ziyade o, halkının en büyük lideri ve kanun koyucusu olarak görülmektedir.

Peygamberlerin oğulları olarak bilinen vecd halinde dolaşan grup peygamberleri gibi “klasik dönem öncesi” meşhur peygamberlikle, yazılı metne sahip “klasik dönem peygamberleri” arasında ayırım yapan araştırmacılar, klasik dönemi; M.Ö. sekizinci yüzyılın ortalarında Amos'la birlikte başlayan ve üç asır sonra,(sürgün sonrası peygamberleri Haggay, Zekarya ve Malaki ile) sona eren bir dönem olarak tarihlendirirler. Böylece İsrail'de bütün bir peygamberlik dönemi, tam olarak, yedi yüz yıllık bir döneme yayılmış olur.

diğerleri ile karşılaştırılabilecek benzerlikler ve paralellikler bulabiliriz, çünkü gerçekten İbranilerin dini, diğer semitik dinlerle birçok şeyi paylaşmaktadır.” der. (s. xiv). Fakat bu, (onda) yaygın olarak gelişmiş bir düşünce değildir.

10 Tesniye 34/10. O, (Hz. Musa) ilk kez Pentateuch'de (Tora = İlk beş kitap) “*Navi*” olarak isimlendirilir, diğer bir bölüm için Tesniye 18/15'e bakılabilir.

11 Maymonides, bütün halkın kolayca anlaması için, insanları yanlış anlayışlardan sakındırıp temiz bir imana sahip olmalarına yardımcı olması için temel Yahudi inanç ve hukukunu içeren on üç maddelik iman esaslarını (*ikkarim*) ortaya koymuştur. Bu, muhtemelen ilk olarak bir akide (amentü) şeklinde ancak on altıncı yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu esaslardan yedincisi şöyledir: “*Ben Hz. Musa'nın tam bir imana sahip hakiki bir peygamber ve peygamberlerin de en büyüğü olduğuna, her iki konuda da onun diğerlerinden üstün olduğuna ve diğerlerinin Hz. Musa'yı takip ettiklerine iman ederim*” Bkz. A.

Altmann “Articles of Faith” EJ. 3/655-656

Biz büyük peygamberlerin hayatları hakkında çok az şey biliyoruz. Peygamberlerle ilgili ayrıntılı biyografik bilgi verildiği durumlarda ise, genellikle bunlar peygamberin peygamberliği dönemindeki özel bir olayı vurgulamak için zikredilmiş istisnai durumlardır.¹² Sadece erken dönem şahsiyetler arasında Musa'nın, Samuel'in ve Elijah'ın durumlarıyla ilgili – otantik veya efsanevi- biyografik ayrıntılar oldukça çoktur. Bunlar daha sonra onu meşhur kılan peygamberin şahsiyeti, kanun koyuculuğu, yargılayıcılığı, siyasi hareketi ve liderliği ile ilgili bize bilgi vermektedir. Diğer yandan Amos, İşıya, Yeremya ve Hezekiel gibi peygamberlerin hayatları hemen hemen tamamıyla halkın siyasi, dini ve sosyal şartları içinde anlatılır. Peygamberler genellikle, olaylarda gizlenmiş olan ilahi mesajları keşfederek onları yorumlarlar, izah ederler ve bunları kitlelere karşı vaaz, yöneticilere de öğüt şeklinde aktarırlar. Özellikle onlar tek Tanrı olan Yahve'nin vazgeçilmez mesajını açıklarlar, vaazlarında onun sevgisini, isteklerini ve ikazlarını anlatmada ortak hareket etmekle birlikte, her biri bu mesajı farklı bir şekilde taşır. Çünkü onların her biri tarihte farklı bir sosyal ve siyasi dönemde yaşamıştır. Birisi, bir yerde tehdit eder, ikaz eder, tatlı sert uyarır, küçük görmekle beraber hakaret de eder. Diğeri ise, Tanrı'nın sevgisini vurgular, insanların yaşadıkları acılara birlikte üzülür ve onları teselli etmeye çalışır. Bazıları Tanrı'nın muhteşem vizyonu hakkında konuşurken diğerleri de kurtuluş, milletin yeniden ihyası ve evrensel bir mesihî çağın gelişini vaat eder.

Yahudiler arasında Yahudi kutsal kitabı olarak bilinen *Tanakh* metninin kanonizasyonuneticesinde, peygamberliğin sona erdiği düşüncesinin (İlahi Vahyin İsrail'den kaldırılmış olduğu fikri = *Shekhinah*) kabulüyle beraber, biblical dönem sonrası öğreticileri ve bilginleri, Talmudik dönemin sonundan ortaçağın erken dönemlerine kadar, peygamberlik hakkında çeşitli görüşleri sürmüşlerdir.¹³ Buna göre:

1- Hz.Musa İsrail peygamberlerinin en büyüğüdür, O'ndan sonra hiç

12 Mesela Yahudilikte İşıya'nın bilinmeyen bir kadın peygamberden çocuk sahibi olması ve çocuğun ismi (*İşıya*, 8), Hoşea'nın evlendiği bir fahişe kadından bahsedilmesi (Hoşea, 1), belkide daha anlamlısı mesleği bir çoban ve çınar ağaçları bakıcılığı olan Amos'un hakkındaki bilgiler gibi (Amos, 1/1, 7/14.).

13 Peygamberlik ve peygamberlerle ilgili Rabbilerin görüşleri Talmud ve Midraş da açıklanmıştır. Bk. Louis I. Rabinowitz, "Prophets and Prophecy in the Talmud" *EJ*. 13/1175-1176.

kimse İlahi vahyin tabiatını tam olarak anlamada veya kendisinin sahip olduğu ruhsal kabiliyetleriyle Tanrıyla iletişime geçmede onun kadar başarılı olamamıştır. Buna rağmen burada İşaya'ya bir üstünlük verme veya ikisini bir görme eğilimi ortaya çıkar. Buna göre sadece Musa ve İşaya peygamberliklerinin farkındadırlar. Musa sadece İsrailoğulları'nı muhatap alırken, İşaya tüm insanlığa seslenmiştir.

2- Bu prensipten hareketle burada doğal olarak varılan sonuç; Musa'dan sonraki peygamberler herhangi bir dini yenilik veya orijinal dini doktrinle sorumlu olmamışlardır. Yahudi din adamları olan Rabbilere göre diğerlerinin fonksiyonu, Tora'nın öğretilerini açıklama ve izah etmekle sınırlandırılmıştır. Bu görüş genellikle "Babaların Ahlakı" olarak isimlendirilen Mişna'nın Avot bölümünde ifade edilir ki bu bölüm; "*Musa Torayı Sina'da aldı ve onu Yeşu'ya verdi, Yeşu kavmin yaşlılarına verdi, yaşlılar peygamberlere ve peygamberler de Büyük Meclis'in* (sözü edilen meclis sürgünden dönüşten sonraki Ezra döneminde oluşturulan yüksek dereceli din adamları meclisidir.) *adamlarına verdi*" sözleriyle başlar.¹⁴ Bu yüzden (Musa dışındaki) peygamberler sadece Tora'da kaydedilmiş olan vahyin taşıyıcıları ve tebliğcileridirler.

Yahudi din adamları sayısız peygamberlerin geldiğine inanırlar fakat onlar sadece nesillerin geleceği ile ilgili olarak kaydedilmiş olan gerekli mesajı getirmişlerdir. Bu yüzden Rabbiler, **kırk sekiz erkek peygamber, yedi kadın peygamber** ve içinde Job (Eyüp) ve üç arkadaşının da bulunduğu toplam **yedi tane yabancı** (Centile = Yahudi olmayan) **peygamber** ismi sayarlar. Yahudilikte, Musa ile başlayan Peygamberlik, herkesçe bilinen biri isim olan Malaki ile sona erer. Bu, Babil sürgünü dönüşüne denk gelen bir zaman dilimidir. Yeni dönem, sürgün öncesinden çok daha farklı, yeni sosyal ve siyasal durumlara cevap verecek kurumlara ihtiyaç duyulan bir andır. Bu bakımdan, basitve sıradan bir olay değildir. Bu yönüyle Malaki, "peygamberlik mührü" olarak bilinen büyük finale hizmet eden bir şahsiyettir.

14

Avot 1/1. Bu genellikle *Pirkei Avot* olarak bilinir, *Nezik*'in dokuzuncu bölümünde, *Mişna*'nın dördüncü kuralıdır.

2. İslam’da Peygamberlik

İslam’da ise tamamen farklı bir görüntü vardır. Allah’ın sınırsız gücüne ve aşkın tabiatına vurgunun yanı sıra, Müslümanlar açısından son peygamber olan Hz. Muhammed’in(as) rolü de çok önemlidir. İslam’ın inanç ikrarı olan şahadet, Allah’ın ihسان ettiği mesajla insanoğlunun ilişkisinin en önemli göstergesidir ki, bu mesajın elçisi, Arap Yarımadasının sakinlerine ve nihayet tüm insanlığa gönderilmiştir: O mesaj “*Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur ve Hz. Muhammed (as) Allah’ın elçisidir.*” Buna karşı Yahudilik’te bu ikrar (*shema*’); “İşit, o İsrailin Tanrısı, bizim Tanrımız olan Yahve’dir” şeklindedir. (Yahudilikteki) Yazılı Kutsal metinlerde ne Hz. Musa’nın ne de diğer peygamberlerin herhangi birisinin ilahi mesajlarının mükemmelliğinden bahsedilemez. İslam’a göre ise Hz. Muhammed (as), yegâne benzersiz bir peygamberdir, aynı zamanda o, peygamberlerin sonuncusudur ve ondan sonra bir daha peygamber gelmeyecektir.¹⁵ Vahiy, onun getirmiş olduğu kutsal kitaptır ki, sadece o kusursuz olabilir. Peygamber, bizzat kendisi onu okumadı, fakat o, ona Arapça olarak peyderpey sözlü olarak vahyedildi. Bu yüzden vahiy tam anlamıyla Allah’ın sözleridir ve Hz. Muhammed’in rolü bir aracı olarak onu kendi muhataplarına ve nihayet tüm insanlığa ulaştırmaktır. Fakat Hz. Muhammed’le, kendisinden önce gönderilen peygamberler arasında da bir bağ mevcuttur.

İslam, peygamberlik kavramının kendi hususi mülkü olduğunu iddia etmez. Aslında, önceki dönem peygamberlerinin – tamamı olmamakla birlikte- çoğu İsrailoğulları arasından çıkmıştır. Fakat buna rağmen bu, Müslümanların, (Yahudi) Kutsal kitap peygamberlerinin tamamına inandıkları veya onları okumaya teşvik ettiği anlamına gelmez. Çünkü Müslümanların inancında, Yahudilerin ve Hıristiyanların orijinal doğru olan vahyi değiştirdikleri ve tahrif ettikleri kabul edilir ki, bu tahrif bazen yazılı metinlerde, bazen de ilahi vahyin yanlış olarak yorumlanması şeklinde olmuştur.¹⁶

15 “O Allah’ın elçisi ve peygamberlerin mührüdür.” (Ahzap,33/40). Bu ayet, Hz. Muhammed’in Allah tarafından gönderilen peygamberlerin sonuncusu olduğunu beyan etmektedir.

16 Müslüman bilginler, Yahudi ve Hıristiyanların kutsal kitaplarını ifade etmek üzere “Tahrif” terimini kullanırlar. Bu, hem kelimelerin gerçekten değiştirilmiş olduklarını, hem de kelimelerin yorumunda yapılan değişiklikleri ifade eder. Bk. F. Buhl, “Tahrif”, *Shorter Encyclopedia of Islam* (bundan sonra kısaca SEI denecektir) s.560-561, ed. H.A.R. Gibb, J.H.Kramers, (Leiden: Brill, 1961.)

Bu yüzden Müslümanlar için Kitab-ı Mukaddes peygamberleri hakkındaki haberler mümkünse Kur'an'dan veya başka İslami kaynaklardan gelen rivayetlerle desteklenmelidir.

Erken dönemlerden itibaren Müslümanlar, Kur'an'da peygamberlerle ilgili boşluklara devamlı referanslarda bulunarak bunları doldurmak ihtiyacını hissetti. Kısaca İslam, sanki Hz. Muhammed'in ortaya çıkışına zemin hazırlamak için kutsal bir tarih oluşturma ihtiyacını duymuştu. Peygamberlikle ilgili birçok kavram, Yahudilik'ten türetilmiş olmakla birlikte Müslümanlar, kendi Peygamberleri Hz. Muhammed'in insanlığın başlangıcından bu zamana kadar geçen önceki peygamberleri tasdik edip sonunda peygamberliği sona erdirdiğine inanırlar.

Müslümanlar en azından iki açıdan peygamberlikle ilgilendiler. Birincisi, ilmi açıdan nübüvvetin yerini veya Allah'ın planlarını tahmini olarak anlamaya ve tanımlamaya çalışan felsefik/teolojik denemelerdir.¹⁷ Bir diğeri de daha çok popüler, folklorik tarzda ele alınmış olup Allah tarafından insanlığa gönderilmiş olan çeşitli peygamberlerin hayatlarını ve o toplumun her bir ferdinin o mesaja karşı olan sorumluluğunu anlatan, bu peygamberlerden her birini vazifesi mucibince ele alan, genellikle kronolojik sıraya uyularak yapılan anlatımlardır. Bu hikâyeler “*Kıyası Enbiya*” olarak bilinen İslami dini edebiyatın önemli bir tarzını oluşturmuştur.¹⁸

İslam'da bu peygamberlerden bahsedildiğinde, burada peygamberlik fenomeni ile ilgili olarak tartışacağımız Kur'an'ın da kullandığı iki terim akla gelmelidir. Bunlar; önceden de zikredildiği gibi “*nebi*” (çoğulu “*Nebiyyun*” ya da “*Enbiya*”) veya “*Resul*” (çoğulu “*Rusul*”) kavramlarıdır. Her iki terimle de Hz. Muhammed ifade edilmiş ve bu iki terim arasında tam olarak belli bir ayırım yapmak mümkün olmamakla birlikte bu ayırım daha çok peygamberin vahyi tecrübesi ile ilgili olarak kullanılmıştır. Kısaca bu fark Yahudiler

17 Nübüvvet meselesi Müslüman filozofların felsefi sistemlerinde temel bir unsurdu Bk. Macit Fahri, *A History of Islamic Philosophy*, (Studies in Oriental Culture, 5), (New York: Columbia University Press, 1970).

18 Bk. T. Nagel, “Kıyas-ı Enbiya”, *Encyclopaedia of Islam*, (bundan sonra kısaca *EI* denilecektir) 180-181, new edition (Leiden: E.J. Brill, 1960).

ve Hıristiyanlar gibi hemen hemen tüm Ehl-i Kitab'ın da kutsal metinleri içinde bulunup peygamber olarak zikredilen şahsiyetlerle ilgilidir. Kur'an'ın bir suresinde aşağıdaki isimlerden peygamber olarak bahsedilir. Bunlar; “İbrahim, İshak (İsaac), Yakup (Jacop), Nuh (Noah), Davut, Süleyman, Eyüp (Job), Yusuf (Joseph), Musa, Harun (Aaron), Zekeriyya (Zachariah), Yahya (John), İsa (Jesus), İlyas (Elijah), İsmail (Ishmael), Elyasa (Elisha), Yunus (Jonah), Lut (Lot) olmak üzere **on sekiz** tanedir. Bu peygamberlerin zikredildiği aynı surenin bir başka ayetinde de “*İşte onlar kendilerine bilgelik, kitap ve peygamberlik verdiklerimizdir.*” buyrulmaktadır.¹⁹

Kur'an'da yer alan öncelikli olarak zikredilen peygamberlerden Hz. İbrahim ve Hz. Musa ile İlyas (Elijah), Elyasa (Elisha), ve Yunus (Jonah) dışındakilerden hiç biri Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde peygamber olarak görülmezler. Diğer yandan İslam'da peygamber olarak zikredilen örneğin Hz. Adem, Nuh, Lut, İshak, Yusuf ve Davud gibi şahsiyetler Kitab-ı Mukaddes geleneğinde bir peygamber olarak değil, fakat patriyarklar (göçebe kabile reisleri), dindar atalar ve krallar olarak kabul edilirler.

İslami literatürde “*nebi*”nin konumu açıktır ve onun öncelikli rolü, uyarıcı ve öğüt verici olmasıdır. Diğer yandan Rasul veya elçi, ümmetin veya toplumunun lideri olarak tanımlanır ve o, onları cennete ulaştırmak için rehberlik eder. Bazı bilginler bu düşüncüyü, taksim edilmiş milletlerin arasına gönderilen ve aralarında on iki Havarinin de bulunduğu elçilerle ilişkilendirerek Hıristiyanı bir kavrama bağlarlar ki, bu havarilerin her biri değişik toplumlara kutsal metinleri ulaştırmakla vazifelendirilmişlerdir.

19 Ayetin tam metni şu şekildedir: “*Bu, kavmine karşı Bizim İbrahim'e vermiş olduğumuz hüccetimizdir. Biz dilediğimizi derecelere yükseltiriz. Şüphesiz Rabbin hikmet sahibidir, her şeyi bilendir. Bundan başka ona İshak ve Ya'kub'u ihsan ettik ve her birini hidayete erdirdik. Nuh'u da daha önce hidayete erdirmiştik, onun soyundan Davud'u, Süleyman'ı, Eyyub'u, Yusuf'u, Musa'yı, Harun'u da... İşte iyi işler yapanları böyle mükâfatlandırırız. Zekeriyya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyas'ı da... Hepsi iyilerdendir. İsmail, Elyesa, Yunus ve Lut'u da (hidayete erdirdik). Hepsini âlemlere üstün kıldık. Babalarından, çocuklarından ve kardeşlerinden bazılarını da (üstün kıldık). Onları seçtik ve doğru yola ilettik.*” (Enam, 6/ 83-87).

Özellikle Hz. Nuh, Lut, İsmail, Musa, Şuayb (Midyan kâhini ve Musa'nın kayınpederi Yetro ile özdeşleştirilir) Hud, Salih ve İsa “*Rasul*” olarak kabul edilir.²⁰ Bu sekiz kişiden her biri kendi halkına tebliğ etmek üzere bir vahiy getirmiştir, Hz. Hud ve Salih de İslam'dan önceki farklı Arap kabilelerine gönderilmişlerdir. Rasuller arasında sadece Hz. Adem, Nuh, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed, aynı zamanda bir şariat getiren peygamberler olarak bilinir. Gördüğümüz gibi listedeki peygamberler ve elçiler üst üste gelmektedir, bu nedenle yukarıda zikredilen altı peygamberde olduğu gibi peygamberin bir şariat getirmesi de mümkün olabilmektedir. Yine bu nedenledir ki *nebi* ve *rasul* arasındaki farklı isimlendirmeler ve onların fonksiyonları çok net değildir.^{21*}

Kur'an'dan (ve Hz. Muhammed'den) sonraki dönemlerde dindar halk literatüründe “*Kıssası Enbiya*” veya “*Peygamberlerin hayatları*” olarak bilinen bir anlatım türü İslam dünyasında gelişti ve bunlar IX. ve XI. Yüzyıllarda yazıya geçirildi. Bu yazım türünde, çeşitli peygamberler ve elçilerle ilgili kapalı veya açık bilgiler Kur'an'a dayalı olarak detaylı bir şekilde işlendi. Oluşan bu literatürde sıklıkla Yahudi Midraş'ın, Hıristiyan apokrif kaynaklarının veya eski yakın doğunun bir takım folklorik geleneklerinin izleri de görülmekteydi.

Yahudi geleneğinin kaynakları, erken dönem Yahudilikten “İsrailiyyat” adıyla İslam'a, Hıristiyanlığa ve diğer kaynaklara dönüştürülürken, bunların birbirleriyle son derece kolay bir şekilde uyuştukları söylenemez.²² Bu sonraki kıssalarda Kur'an'da kendilerinden bahsedilen Zülkifl, Zülkarneyn (genellikle Büyük İskender'le özdeşleştirilir), Lokman Hekim (sık sık Aesop, Jirjis veya Aziz George ile ilişkilendirilir) gibi bazı şahsiyetler vardır. Aynı şekilde Sure 18'de esrarengiz bir isim olarak Hızır'a işaret edilir ki o, burada

20 Bk. A.J.Wensinck, “Rasul” *SEI*, 469-470.

21 *Müslüman bilginler çok kaba bir tasnifle “*Resul*”ü kendisine bir şariat verilen, “*Nebiyi*” ise önceki şariatlerle amel eden şeklinde tanımlamışlardır.

22 Bu ilk israiliyyat ve Yahudi geleneğinin kaynakları arasında en çok göze çarpan isimler; Yemenli Ka'b al Ahbar ve Mekke'li Abdullah ibni Selam'dır. Ka'b için Bk.: H.Z. Hirschberg, *EJ* 10/488; M.Schmitz, *EI* 4/316-317. Abdullah ibni Selam için Bk.: J.Horovitz, *EJ* 2/54, *EI* 1/52.

Müslüman yazarlar tarafından Hz. Musa'nın isimsiz bir yol arkadaşı olarak anlatılır.²³ Onun ismi altında geniş bir mitoloji ve yakın doğu efsaneleri türetilmiş ve bunlar Hindistan'a kadar uzanmış ve hatta onun orada "iyilik nehri" olarak bilinen yerde ortaya çıktığından bahsedilmiştir. Hızır, İlyas, İsa ve İdris'le (son üçü İslam'da peygamberler arasında sayılır) birlikte dörtlü bir grup oluştururlar ki bunlar ölümü tatmamış kişilerdir.²⁴

En azından, dini yaymak için cami cami dolaşıp halkalar şeklinde dini derslerin verildiği çok özel bir çevrenin²⁵ oluşturmuş olduğu bu kıssa literatürü, X. ve XI. Yüzyıllardaki akılcı Mutezile'nin meydan okumalarına karşı bir cevap olarak Eşari bilginlerinin ortaya çıkmasıyla aynı dönemde gelişmiştir.²⁶ Bir yönüyle bunlar, Ortodoks (sahih İslam) inancının formüle edilmesi girişimlerine yol açmıştır. Bu dönemde oluşturulan en erken iki risalelerden biri olan ve Ebu Hanife'ye aidiyeti tartışmalı olan eserde, peygamberlikle ilgili maddelerde şunlara değinilmektedir:

*"Bütün peygamberler gizli ve açık her türlü günahattan, inançsızlıktan ve kötü fiillerden korunmuşlardır. Fakat onların hayatlarında dil sürçmeleri ve küçük hatalar (zelle) olabilir." "Hz. Muhammed (as) bilinçli olarak seçilmiş ve tercih edilmiş Allah'ın sevgilisi, kulu, dostu ve peygamberidir. O gençliğinde dahi hiçbir zaman ne putlara hizmet etmiş ne de onlara inanmıştır. Ve o asla gizli veya açıktan günah işlememiştir."*²⁷

23 Kehf suresinde bu karşılaşma hakkında bilgiler verilir. Bk. Kehf, 18/ 66-83. Bu kıssanın Yahudi versiyonu ile ilgili bir hikaye onuncu yüzyılda Tunuslu Rabbi Nissim ben Jacob ibni Shahin tarafından ortaya atılır ve burada olayın kahramanları R. Joshua ben Levi ile Elijah olarak zikredilir. Bu eser W. M. Brinner tarafından, *An Elegant Composition concerning Relief after Adversity*, adıyla Arapçadan tercüme edilmiştir, s. 13-16. (Yale Judaica Series, 20) (New Haven: Yale University Press, 1977). (Konuyla ilgili Türkçe bir çalışma için bk. Yasin Meral, "Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökeniyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 55/2 (2014), 129-150.

24 Bk. A.J.Wensinck, "Hızır" *EI*, 4/902-905.

25 Bk. Charles Pellat, "Kıssa" *EL* 5/186; id., "Kasas" *EI* 4/733-35

26 Bu mücadele ile ilgili özet bilgi için Bk. W. Montgomery Watt, *Islamic Philosophy and Theology* (Edinburgh: The University Press, 1962) 2/58-90.

27 *Fıkhı Ekber*, (naklen) II, A.J.Wensinck, *The Muslim Creed: Its Genesis and Historical Develop-*

Müslümanlar, Hz. Muhammed'le ilgili yarı mucizevi bir hayat hikâyesine,²⁸ onun söz ve fillerinden²⁹ oluşan kayıtlı belge ve dokümanlara dayalı geniş bir geleneksel bilgilere sahiptirler. Müslümanlara açısından diğer peygamberler, kendilerine saygı gösterilmesi gereken kişiler olmakla birlikte daha geriplanda görülürler. Kur'an'da onların biyografilerinden parça parça bölümler şeklinde bahsedilirken, (Kur'an'ın dışındaki) - İslam dini geleneğinde yukarıda isimleri zikredilen bu peygamberler hakkında sık sık "İsrailiyyat" veya "Yahudi uydurması" olarak eleştirilen kaynaklardan alınan ayrıntılı bilgiler de yer alır.³⁰ Müslüman kaynakların bu Yahudi kaynaklarına dayanmadığı (itirazı), dindar Müslümanların en önemli argümanlarından birisidir ki onlar bunun böyle görünmesini hiç arzu etmezler. Çünkü (Yahudi literatürüne dayalı) bu kaynaklarda İslam'da peygamber olarak kabul edilen sıradan halkın ve kralların hayat hikâyeleri hakkında ayıplanacak detaylı bilgiler yer alır. (Bu bilgiler Müslüman bilginlerce yorumlanarak aktarılır.) Mesela Maturidi (d. 944) tarafından kaleme alınan bir eserde (Yahudi kaynaklarında kral Davud'la Urya arasında geçen olayla ilgili olarak) şöyle bir cümle yer alır: "Davud'un karısı Uryay'la evliliği gibi Peygamberlerde hata olarak görülen şeyler vahiy gelmeden öncedir."³¹ (Yahudi literatüründe Peygamberlerle ilgili olarak anlatılan) Utanılacak detaylar, yukarıda verilen örnekteki gibi, ya izah edilebilecek bir durumda olmalıdır ya da aleni olarak bu şekilde suçlanan (peygamber) hikâyelerinin kaynağı güvenilir değildir şeklinde değerlendirilir.*

ment (London : Cass, 1962), 192.

28 İslamda Hz. Peygamberin hayat hikayesini anlatan bu eser *Siretü Rasulullah* veya *Siretü Nebi* olarak bilinir. Eserin İngilizce tercümesi için Bk. Alfred Guillaume, *The Life of Muhammed: A Translation of Ibni Ishak's Sirat Rasul Allah* (Oxford: Oxford University Pres, 1955) Bundan sonra kısaca *Sira* denecektir.

29 Hadis, sahabeler tarafından sözlü olarak nakledilen Hz. Peygambere ait olan söz, fiil ve tasdikleri içerir. Bu, en azından hadis kaynaklarının ideal bir tanımıdır. Hadis koleksiyonları hakkında batılı bilim adamlarının teorileri için Bk. Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (Oxford: Clarendon Pres, 1959) ve "On the Development of the Hadith" Ignaz Goldziher, *Muslim Studies*, ed. ve tr. S.M.Stern, 2/17-251. (London; George Allen and Unwin, 1971).

30 G. Vajda, *İsrailiyyat*, EI, 4/211-212.

31 Maturidi'nin itikad esasları için Bk. (*İslam*, içerisinde 39 numara) ed. John A. Williams, 186-187 (New York; George Braziller, 1962).

* Konya ile ilgili olarak Bk. Salih İnci, *Eski Ahit'te Peygamberlere İsnad Edilen Ahlaki Zaaflar/Günahlar ve Kur'an'ın Peygamberlik Anlayışı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Bütün peygamberlerin veya elçilerin biyografilerinde en dikkat çekici şey, ana konulardaki benzerliktir. Peygamber yalnız tek olan Tanrı'ya ibadet etmeye ve diğer tüm tanrıları terk etmeye çağırır, o peygamber, muhtemelen çok küçük bir çoğunluk dışında toplumu tarafından reddedilir, peygamberle birlikte birkaç dürüst insan da toplumun tümü tarafından kötü bir şekilde cezalandırılarak dışlanır.

Bazı evrensel tarihçiler, özellikle onlardan biri olan Taberi'nin (V. 310/923), *Dünya Tarihi*'nde olduğu gibi, (Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mulûk) eserlerini, dünyanın ve tüm evrenin yaradılışıyla başlatırlar, erken Yahudi ve Pers gelenekleriyle devam ettirerek, olayları Hz. Muhammed'in ortaya çıkışı ve erken Arap geleneğinin arka planındaki tarihi sürece kadar getirirler.³² Bu tür çalışmalara mükemmel bir örnek olarak Kisai (V. 189/805) ve Sa'lebi (V. 427/1035) tarafından sadece bu işe tahsis edilmiş iki önemli koleksiyon sayılabilir.^{33*} Bu ikisinden ilki henüz tam olarak tanınmış değildir, bununla birlikte son yıllarda yapılan oldukça iddialı bir çalışma, onun dokuzuncu yüzyıl gramercileri tarafından bilinen benzeri bir çalışmasıyla, sözü edilen aynı eserin kastedilmiş olabileceğini göstermektedir.³⁴ Diğer yandan Sa'lebi daha çok bilinir ve onun yaşadığı dönem on birinci yüzyılın başlarına kadar tarihlendirilmektedir.³⁵ Bu iki metin arasındaki önemli farklar şöyle sıralanabilir:

32 Taberi'nin *Ta'rikh al Rusul ve'l-Mülük (A History of the Messengers and the Kings)* adlı muazzam dünya tarihi, on dokuzuncu yüzyılda bir Avrupalı bilim adamının editörlüğünde yayımlandı. (Bk. aşağıdaki 35. dipnot) Taberi'nin İngilizce'ye tercümesi projesi şu an için otuz sekiz cilt olarak gözükmemekte.

33 *Kastedilen eserler; Ali b. Hamza Kisâî, *el-Bed'ü fi Kısasi'l-Enbiyâ* (thk. I. Esenberg, Kirchain 1922); Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebi en-Nisaburi, *'Ara'isü 'l-mecalis (Kaşa-şü'l-enbiya, Nefa'isü 'l-'ara'is)*. Eser birçok yerde basılmıştır. Bunlar; Kahire 1297, 1303, 1306; Bombay 1306; İstanbul 1282; Kazan 1903; Leiden 2002 (Bu son baskı makalenin yazarı, M. Brinner, tarafından İngilizceye çevrilerek yapılmıştır. (Çevirenin notu).

34

Bk. T. Nagel, "El-Kisai", *El*, 5/196. Yazar burada bunun bir önceki yüzyıla atfedilen "orta çağdaki popüler İslam kisa geleneğini" resmeden bir çalışma olduğunu öne sürer. Bu çalışma W.M.Thackston tarafından *The Tales of the Prophets of al- Kisa* adıyla tercüme edilmiştir. (Boston: Twayne, 1978).

35

Ebu Ishak Ahmed ibni Muhammed bin İbrahim al-Sa'lebi, C. Brockelmann, *Geschichte der arabischen Literatur*, 2. ed., 1/350 (Leiden : E.J. Brill, 1943). Onun bir diğer çalışması olan *Arais al-Mecalis*'in henüz ilmi bir baskısı (edisyon kritiği) yapılmadı. İngilizce çevirisi bu makalenin yazarı tarafından hazırlanmıştır.

1- Sa'lebi'nin önem sırası daha çok Yahudi Kutsal metinlerinden alınmış figürlerle Yeni Ahitteki Hud, Salih gibi Arap peygamberler ve Lokman, Üzeyir gibi yabancı şahsiyetleri içerir.

2- Sa'lebi'nin aksine Kisai'nin temel dayanağı israiliyattır ki o, bu kaynaklardan açıkça söz ederken bu hikâyelerle ilgili Müslüman alimlerin ve önceki gelenekçilerin yazdıklarını tercih eder.

3- Kisai'nin kullanmış olduğu kaynaklar, aynı şekilde bazı yorumlar incelendiğinde, onun Şii bir eğilimi olduğu görülür.

4- Açıkcası Kisai'nin hikâyeleriyle beraber kıssalarının dramatikliği göz önüne alındığında onun, Sa'lebi'nin öncelik verdiği şeylerin karşısında olduğu görülür ve yine onun kıssalarında iktibas ettiği kaynakların otantik olduğu anlaşılır.

3. Bazı Peygamber Kıssalarındaki Farklılıklar^{36*}

İki gelenekteki peygamberin rolü incelendiğinde bizim düşüncemiz, peygamberin rolü, fonksiyonu, Tanrıyla ve toplumuyla olan ilişkisi göz önüne alındığında, bu kadar çok benzerliklerine rağmen, Yahudi ve Müslümanların kavramlarının birbirinden ödünç alınmış kavramlar olduğu anlamına gelmeyeceğidir. Birkaç peygamberin kıssası incelendiğinde (onların durumlarının) şu üç önemli konuyla ilgili olduğu görülebilecektir: 1- İlahi vahye davet ve her peygamberin bireysel sorumluluğu, 2- Peygamberin imtihana tabi olması ve onun yükümlülüğü, 3- Peygamberin toplumunun cezalandırılması veya helak edilmesidurumunda buna karşı tepkisi. Biz bütün bunların, iki dini toplumun peygamberlerinin hayatlarıyla ilgili olabileceği görüşündeyiz.

36 *Yahudi ve İslamdaki peygamberler ve peygamberlik anlayışı için bk. Ömer Faruk Harman, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", İslam Tetkikleri Dergisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, IX, İstanbul, 1995; Harman, "Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Hz Peygamber ve Aile Hayatı*, (İSAV, İstanbul, 1989); Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996); Sinanoğlu, Mustafa, *Kitab-ı Mukaddes'de ve Kur'an'da Nübüvvet* (Basılmamış Doktora tezi) Marmara Ün. Sos. Bil. Enst. İstanbul, 1995. Ayrıca bu makalede adı geçen tüm peygamberlerle ilgili olarak (neredeyse tümü Ömer Faruk Harman tarafından kaleme alınan) Diyanet İslam Ansiklopedisinin ilgili maddelerine bakılabilir. (Çev. notu).

Yahudilerce dini bakımdan İslam da ki Hz. Muhammed gibi önemli bir konumda gşrülen Yahudi peygamber (Hz.) Musa'yı, Müslümanlar da büyük peygamber olarak bilirler. Musa'ya vahye dilen çıkış kitabı şu cümlelerden oluşur: *“Ve şimdi gel, benim kavmimi, İsrail oğullarını Mısırdan çıkarmak için seni Firavun'a göndereyim.”*³⁷Musa bu çağrıya bir biri ardınca devam eden ve her biri Tanrı tarafından cevaplanan dört itirazla karşılık verir. Birincisi : *“Ben kimim ki Firavun'a gidip İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarayım.”* İkincisi: *“Ben İsrailoğullarına gittiğim zaman onlara, atalarınızın Tanrısı beni size gönderdi dediğimde onlar bana O'nun adı nedir derlerse ben onlara ne söyleyeceğim?”* Tanrıya ismini açıkladıktan sonra Musa üçüncü itirazını yükseltir : *“Fakat işte bana inanmayacaklar ve sözümü dinlemeyecekler, çünkü Rab sana görünmedi diyecekler.”* Tanrı Musa'nın elindeki asayı bir yılanla dönüştürerek ona bir mucize verdi ve Musa'nın elinden kayarak hareket etmeye başladı. Kendisine yüklenen bu vazifeden kaçınmak için yaptığı tüm bu çabalar sonuç vermeyince Hz. Musa, tartışmadaki kararlılığı açıkça görünen bir tarzda dördüncü kez itirazını yükseltti : *“Aman Ya Rab, ben ne dün, ne evvelki gün, ne de kuluna söylediğin vakitten beri söz adamı değilim, çünkü ben ağız ağır, dili ağır bir adamım.”* Onun bu öfkesi içinde Musa halkının dili bağlı lideri olurken, Tanrı Musa'nın erkek kardeşi Harun'a konuşma vazifesini verdi³⁸. Biz biliyoruz ki tüm bunlar yanan bir çalının etrafında olan manzaraydı, Musa'nın yüzü korkudan sararmış ve O, Tanrı'nın görüntüsünden korkmuş bir vaziyetteydi. Fakat o bu korkusuna rağmen Tanrıyla tartışmış ve bu sorumluluktan kurtulmak için mümkün olan bütün bahaneleri kullanmıştı.

İbn-i İshak'ın (V. 151/768) eserine İbni Hişam (V. 218/833) tarafından yapılan *es-Siretü 'n-nebeviyye* adlı şerhte, benzer şekilde, bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in hayatının ele alındığı bu eserde, açıkça (onun yaşadığı) iç çatışmasının bir portresi ve bunun sebep olduğu karışıklık anlatılır.

“Cebrail Allah'ın emrini bana getirdi. O bana 'Allah'ın elçisi' olduğunu söyleyerek geldi. Ben uykudayken üzerinde bazı şeylerin yazılmış olduğu bir sahifeyle geldi ve bana 'oku' dedi. Ben nasıl okuyabilirim dedim. O beni o kadar

37

Çıkış, 3/10.

38

Çıkış, 3/11- 4/10.

sıktı ki sanki öleceğimi düşündüm, sonra beni bıraktı ve ‘oku’ dedi”. Üçüncü kez bu ilahi emir verildikten sonra Hz. Muhammed (as) “nasıl okuyabilirim” diye aynı cevabı verdi ve o sadece “Cebrail’in elinden kendimi kurtarmak için bunu söyledim” dedi. En sonunda Melek tekrar aynı şeyi yaptı ve “Yaratan Rabbinin adıyla oku ki O insanı kan pıhtısından yarattı. Kerem sahibi Rabbinin adıyla oku ki O kalemle öğretti ve insana bilmediğini öğretti”.³⁹ “Böylece onu okudum ve Cebrail gözden kayboldu.” buyurdu.⁴⁰

Bu olayın bir versiyonunu onuncu yüzyılın sonunda Taberi’nin çalışmasında buluruz ki orada daha çok onun duygu yoğunluğunu yansıtan bir konuşma vardır:

“Allah’ın yarattıkları arasında şair veya mecnun kadar nefret ettiğim olmamıştır. Hatta bunlara bakmaya bile tahammül edememişimdir. Bana en uzak olan insanlar bunlardır. Kendi kendime ‘Kureyş yaşadığım bu olayı asla işitmemeli. Dağın tepesine çıkar, kendimi oradan atıp intihar edersem huzura kavuşurum’ dedim.* Kırk yaşıma geldiğimde aynı şekilde dağa çıktığımda gece yarısı olduğunda göklerden “Ey Muhammed! Ben Allah’ın elçisi ve vahiy meleği Cebrail’im” diye bir ses işittim. Konuşan sesi görmek için başımı göğe çevirdiğimde Cebrail’i bacakları ufukta iki yana açık, bu kelimeleri tekrar eden bir insan şeklinde gördüm. Ne ileri ne geri hareket etmeden ona bakakaldım (buraya Taberi, “beni amacımdan vazgeçirdi” ilavesini yapar) Sonra yüzümü ondan çevirdim, fakat gökyüzünün her ne

39 * Çoğunlukla bu iki tarih kitabında yer verilen ve hadislerde de farklı lafızlarda geçen bu rivayetin ravilerinden Vehb b. Cerîr (206/821), babası Cerîr b. Hâzîm’in (170/786) ve özellikle de Numân b. Râşid ile ilgili bir takım ciddi tenkitler dolayısıyla hadisin zayıf olduğuna dair değerlendirmeler vardır. Geniş değerlendirme için bk. Hüseyin Kahraman, Mehmet Şakar, “Hz. Peygamber’in İlk Vahyin Akabinde İntiharı Düşünmesi ile İlgili Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat*

Dergisi, 26/1, (2017) 151-189.(çev. notu)

Alak, 96/1-5.

Sıra, 106.

tarafına baktımsa önceki gibi O’nu gördüm ve Hatice beni aramak için hizmetçilerini gönderene kadar ne ileri ne de geri hareket etmeden orada durmaya devam ettim.”⁴¹

Yine Yahudilikte bazı Kitab-ı Mukaddes peygamberleri, kendilerine yapılan çağrıya karşı gelerek isteksiz davranmışlardır. Mesela İşaya, verilen bu vazifeden dolayı kendisinin rahatlatılmasını istediğinde, konuşmadan önce O’nun dudakları kömürle yakılarak temizlenmişti çünkü ağzı temiz değildi, denilmişti.⁴² Yeremya “*Ben küçük bir çocuğum, bu yüzden konuşamam*” demişti⁴³ ve Yunus Tanrı’nın çağrısından kurtulmak için Tarsus’a kaçmıştı.⁴⁴

Kısas’da peygamberlerin çoğu, bunu beklenmedik bir olay veya (Yahudiliğin tersine) Allah’a şükredilmesi gereken bir durum olarak kabul ettikleri için, güvenilir kişiler olarak görülürler, onlar Cebrail tarafından vazifelendirildiklerinde, öne çıkarlar ve (itiraz etmeksizin) mesajı yaymaya başlarlar. Hz. Yunus’un bu genel resmin dışında olduğunu not etmek ilginç olacaktır. *Kisai*’nin versiyonunda biz şunları okuyoruz: “*Allah Yunus’la konuşarak ona ‘Seni Ninova şehrine peygamber olarak seçtim’ deyince Yunus; ‘Başkasını gönder’ diye cevap verir. Allah, ‘Yunus git ve sana yerine getirmen emredilen şeyi yap ve emredilene karşı itaatsizlik etme’ diye seslenir.*”⁴⁵ Sa’lebi’nin anlatımındaki hikâyede gemi ve balinayla anlatılanlar, olayların Kitab-ı Mukaddesteki anlatım sırasına terstir ve olay Ninovalı’ların pişman olarak Tanrıdan tevbe etmesi şeklinde gelişir. Daha sonra Yunus’un kızgınlığı yatışır ancak burada O, Yahudi versiyonunda olduğu gibi peygamberlik yapmaktan kaçınmaz. Burada önemli olan bir hususu da not etmek gerekir ki oda alışlagelmiş şekliyle Tanrı, vahiy meleği Cebrail vasıtasıyla değil de doğrudan Yunus’la konuşmuştur.

41 Taberi, *Annales*, Prima Series, M. De Goeje, ed. 3/1150. (Leiden: E.J.Brill, 1881-1882). (Eserin aslı için bk. İbn İshak, *Sîret*, 1. Baskı, thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2004, s.168; Taberî, *Târîh*, I, 532-533. (Çev. notu)

42 İşaya, 6/6-7.

43 Yeremya, 1/6.

44 Yunus, 1/3.

45 Thackston, *Kisai*, 322.

Yahudilikte Tanrı bir peygamberi kişisel olarak imtihan ve deneme için seçtiğinde onların bu sıkıntılara karşı farklı tepkiler verdiklerini görürüz. İslam’da Eyüp (peygamber)olarak bilinen kişi Yahudi geleneğinde bir peygamber olarak görülmez. Aslında günümüz Yahudi din adamları arasında Eyüb’ün bir Yahudi olup olmadığı yada, çoğunlukla Yahudi düşünürlerce görüşleri Kutsal kitapta açıklanan birisi olup olmadığı konusunda farklı düşünceler vardır.⁴⁶ O, başına gelen sıkıntılı bir imtihan neticesinde çocuklarını, malını mülkünü kaybeder, son derece maddi acı ve ıstıraplara maruz kalır. Kitab-ı Mukaddes’te o, Tanrıyı suçlamayı reddeden biri olarak kabul edilir, fakat aynı zamanda o kaderine karşı öfkeli ve bu İlahi hüküm karşısında kendi kendini haklı çıkarmaya çalışır. Onun muhteşem edebi konuşmasının sonunda Tanrının kendisine olan gazabına karşı davranışlarında kavgacı bir resim tasvir edilir. Bazı modern Kitab-ı Mukaddes bilginleri onun kitabıyla ilgili tahlillerinde, onun doğum günüyle ilgili lanetlerine ve sahip olduğu dürüst konuşmalarıyla ilgili olarak onu “sabırlı Eyüp” ve “sabırsız Eyüp” diye ikiye ayırdıkları görülür.⁴⁷

Buna karşın *Kıyas-ı Enbiya*’da Eyüb’ün başına gelen kötülükte Allah’ın hükmünün sorgulanması söz konusu değildir. Gerçekte bu, Allah’ın da müsadeseyle, şeytanın bir eylemidir ki o, Eyüp’te olduğu gibi insanoğlunun en çok sevdiği şeyleri kaybettiğinde, son derece bedeni acı ve ıstıraplarla karşılaştığında mukavemet edemeyeceğini, Allah’a olan inancında ve şüküründe hala sadık kalamayacağını ve dolayısıyla insanoğlunun Allah’a karşı itaatkar olamayacağını kanıtlamak ister. Fakat Eyüp bunu başarır, ziyaretçileri de aynı şekildedir, o, bütün konuşmalarında hiçbir zaman Allah’ın gücünü ve iyiliğini sorgulamaz. (Kitab-ı Mukaddes’in) Eyüp kitabındaki akli meydan okuyuşlar, hikâyenin *Kıyas* versiyonunda tamamen kaybolur ve Eyüp, tamamen itaatkar, mükemmel bir mümin prototipiyle sunularak diğer peygamberler gibi takdim edilir.

Bütün bunların içinde muhtemelen en büyük imtihan, Tanrı’nın İbrahim’den oğlunu kurban etmesi emridir ki bu, Kitab-ı Mukaddeste de, Kur’an’ın kabul ettiği şekliyle yer almaktadır. Ancak Müslüman bilginler, özellikle Kisai ve Taberi döneminde, imtihanın hangi oğulla – İsmail’le mi yoksa İshak’la mı- olduğu konusunda tartışmışlar olmuştur, detaylarda büyük farklılıklar olmakla birlikte biz, İbrahim’in cevabında iki izahta da dikkate

değer bir benzerlik buluyoruz.⁴⁸ Gerçek bir mümin olan Hz. İbrahim, Allah'ın bu ağır emrine itaat eder ve bu duygu İslami bir terimle “hakiki bir mümin” olarak ifade edilir. Fakat ilginç olan şudur ki İshak, bazı Yahudi tefsirlerinde ve Midraş literatüründe Müslüman versiyonlarında olduğu kadar çok fazla aktif değildir. İslami rivayetlerde, şehitliği arzulayan, hatta onu kaybetmekten dolayı endişelenen anne ve babasını cesaretlendiren İshak, Kitab-ı Mukaddes anlatımında daha pasif bir rol oynar. İslami kıssalarda şeytan her birinde ayrı ayrı İshak'ı, İbrahim ve Sara'yı ayartarak, Allah'ın emrini yerine getirmek isteyen İbrahim'in ona itaatini engellemeye çalışırken, Yahudi versiyonlarında ise şeytanın rolü farklıdır. Burada da İbrahim, Tanrı'nın emrini yerine getirmekte azimlidir. Yahudi hukukundaki lekeli bir kurbanın takdim edilmesinin yasak olduğunu iyi bilen şeytanın kurnazlıkları ve açıkçası onun konuyla ilgili bu inancından dolayı İbrahim, şeytanın kurbanını geçersiz ve kabul edilemez bir hale getirmek için İshak'a bir zarar vermesinden dolayı endişe duyar. Bu yüzden İbrahim, İshak'ı şeytandan korumak zorunda olduğunu hisseder, bazı (Efsanevi Yahudi) rivayetlerde ise İbrahim'in şeytanının planını boşa çıkarmak için İshak'ı bir tabutta gizlediği anlatılır.⁴⁹ İbrahim, İshak'ı bağladıktan sonra (bu yüzden ki Yahudilerce bu kıssanın adı “İshak'ın bağlanması” diye bilinir) onu kesmeye başlar ve ilk kandamı aktığında, aniden onun yerine bir koç gönderilir.

Kavimlerin peygamberlerine karşı gelmeleri ve günahları sebebiyle helak edilmeleri konusuna geldiğimizde, peygamberin onları yüz yüze kaldıkları bu son nedenle ikaz ettiklerini görürüz. İslam'daki peygamberlik tipolojisine baktığımızda, Hz. Nuh, bir nevi bütün peygamberleri ideal bir kişilik olarak temsil eder ve halkını böylesi bir cezalandırmadan kurtarmak için, mesajını açıkça son ana kadar yaymaya çalışmasıyla, Hz. Muhammed'in özelliğinin ilk habercisi gibidir. Hz. Nuh, Allah tarafından ahlaksız ve kötü bir kavme gönderilmiştir. Onlar onu dinlemezler hatta onunla sözlü olarak alay ederler ve ona fiziki işkencede bulunurlar, onun, “*tevbe etmezlerse mutlak*

48 *The History of Tabari: Patriarchs and Prophets*, tercüme: William M. Brinner, Cilt 2, S. 82-92 (Albany: State University of New York Press, 1987), olayın kahramanının İshak olduğu ile ilgili olarak bkz S. 92-97, İsmail olduğu ile ilgili olarak da Bk. Thackston, *Kisai*, 160-162.

49 Bk. Louis Ginzberg, *The Legends of the Jews*, 5/249. n. 234 (Philadelphia: Jewish Publication Society, 1955).

surette kendilerini bekleyen kötü son”la ilgili mesajına gülerler. Biz, halkın onun mesajını dikkate almaması sebebiyle Nuh’un kendisi ve ailesi dışında, tüm insanlığın helak edileceğinden dolayı, onun nasıl bir tepki verdiği ile ilgili hiçbir şey bilmiyoruz. Burada hem Kutsal Kitabın hem de Kur’an’ın verdikleri örneklerde, bu kavimlerin ne kadar azgın ve kötü olduklarının vurgulanması dışında insanlığın bu talihsiz sonu hakkında (peygamberlerin) sessiz kalmaları oldukça ilginçtir. *Kısasta* başka bir yerde Hud, Salih, Zülkifl ve diğer peygamberlerin kavimleri, Allahtarafından kendilerine gönderilen peygamberlerin sözlerine kulak asmayıp kendi kötü yollarında ısrar ettikleri için helak edildiklerine dair resim de aynıdır.

İnsanlığın helak edilmesine karşı kayıtsız görünmenin istisnası olarak tek başına İbrahim açık bir şekilde ayak diredir. O, yeğeni Lut’un yaşamış olduğu şehrin de içinde bulunduğu ahlaksız beldenin sakinlerinin helak edileceği ile ilgili Tanrı’nın planını öğrenince, Tanrı’yla pazarlık yaparak şehir sakinlerini - en azından onlar içindeki ahlaklı olanları- kurtarmaya çalışır. Bu, her ne kadar *Kisai*’de olmasa da Taberi’nin *Kısas*’ında ve Sa’lebi’de olduğu gibi hem Kitab-ı Mukaddeste, hem de Midraşta onun tartışmasının detayları yer alır. Ana hatlarıyla olay şöyle gerçekleşir; İbrahim Tanrıya; “Şayet o şehirde birçok dürüst insan olsa, yine de o şehri helak edecek misin” diye sorar. Tanrı’nın bir miktar olumlu cevabı İbrahim’i memnun eder fakat bu şehirlerin kötü sonunu engelleyemez Burada şu da not edilmelidir ki, Yahudi izahlarında İbrahim direk olarak Tanrıyla tartışırken *Kısas*’da ise bu tartışma şehirlerin helak edileceği hakkındaki kötü haberleri getirdiği gibi İbrahim’in yaşlılık döneminde kendisine bir oğul verileceği şeklinde iyi haberleri getiren vahiy meleği ile (Cebrail) olur. *Kısas*’taki hikâyenin anlatım biçiminde Allah’ın iradesinin Hz. İbrahim tarafından sorgulandığından söz etmek oldukça zordur, bu, Hz. İbrahim’in kıssasında görülmez, fakat burada Lut’un misyonu (Yahudilikte olduğundan) ayrıdır, o, İslam’da halkına gönderilmiş bir peygamberdir. Onlar Lut’un mesajını reddettiklerinde Lut ve onun ailesi (onun kötü karısı hariç) kurtulmuştur, burada emredilen şeye karşı açıkça bir muhalefetten ya da Allah’ın iradesinin sorgulanmasından söz edilmez⁵⁰

Yahudi peygamberlik literatüründe, tartışmaktan da öte Tanrı'nın emrine karşı meydan okuma olayı ile ilgili bir başka örnekte Amos'un kitabında bulunur:

“RAB bana şunu gösterdi: Kralın payına düşen otlar biçilmişti. Otlar yeniden yeşermeye başlarken RAB sürüyle çekirge yaratıyordu. Çekirgeler ülkedeki yeşil bitkileri yiyip bitirince: ‘Ey RAB, niyaz ederim halkını bağışla!’ dedim, ‘Yakup (soyu) buna nasıl dayanır? Zaten küçük bir halk!’ Bunun üzerine RAB nadim oldu. ‘Gerçekleşmeyecek bu’ dedi. RAB Yehova bana şunu gösterdi: Baktım, RAB halkını cezalandırmak için ateşi çağırdı. Ateş enginleri yakıp tüketti, karayı yakıp tüketmeye başladı. O zaman, ‘Ya rab, niyaz ederim bırak!’ dedim, ‘Yakup soyu buna nasıl dayanır? Zaten küçük bir halk!’ Bunun üzerine RAB nadim oldu. RAB Yehova, ‘Bu da gerçekleşmeyecek’ dedi”⁵¹

Burada Yahudi geleneğinde peygamberlerin davranışları ile ilgili olarak verilen iki örnek İslam inancı bağlamında, gerçekte düşünülmesi bile mümkün olmayan şeylerdir ki bunlar; bir peygamber bile olsa, Tanrı'nın emrine bir insan tarafından meydan okuma ve Tanrının bir olay hakkında verdiği bir hükümden sonra pişmanlık duymasındır. Bununla birlikte Kur'an'da değil, fakat peygamberin biyografisini anlatan *Siret*'de, Peygamber Hz. Muhammed'in ümmetinin şartlarını daha iyileştirmek için Allah'la olan *diyaloğunu** anlatan bir rivayeti burada görmek mümkündür. Bu olay Hz. Muhammed'in ruhsal dünyasında bir zirve olarak görülen göklere yükselişinde, *Mirac*'ında meydana gelen bir hadisedir. Olay aşağıdaki şekliyle anlatılır:

“Melek onu alır yedinci semaya ve Allah'ın katına varınca-ya kadar her bir semayı dolaşır. Orada kendisi üzerine bir

51 Amos 7/1-6

* Yazar burada “tartışma”, “pazarlık etme” anlamına gelen *Bargain* kelimesini kullanır. Biz onun yerine “diyalog” kelimesini tercih ettik.

günde elli vakitlik bir ibadet vazifesi verilir. Hz. Peygamber (as) olayı şöyle anlatır: ‘Ben dönüşte Hz. Musa’ya uğradım. O bana Allah’ın bana ne kadar bir ibadet vazifesi yüklediğini sordu, ben elli olduğunu söylediğimde o, namaz ağır bir ibadettir ve senin ümmetin de zayıftır, bu yüzden Rabbine geri dön ve ondan senin ve ümmetin için bu sayıyı azaltmasını iste dedi. Ben öyle yaptım ve Allah bunu on vakit azalttı. Tekrar Hz. Musa’ya gittim ve o yine aynı şeyi söyledi ve bu durum böylece gece ve gündüz toplam beş vakte ininceye kadar devam etti. Hz. Musa bana gene aynı şekilde öğüt verince ben, Rabbime gittim ve utanıncaya kadar bu sayıyı azaltmasını istedim, artık bir daha gidemem, diye cevapladım. Senin ona karşı bunları (beş vakit ibadeti) doğru ve dürüst bir şekilde yerine getirmene karşılık elli vakitlik bir ibadet sevabı verilecektir.” denildi.⁵²

Bu basit bir durum değildir, çünkü şu anki anlayışa kıyasla, Allah’ın vermiş olduğu bir emri çok daha müsamahakar olmaya doğru azaltmaya çalışması son derece alışılmamış bir olaydır, burada açıkça kabul etmek gerekir ki Hz. Muhammed (as), Hz. Musa tarafından teşvik edilmiş ve o da utanıncaya kadar buna devam etmiştir. Bu yüzden bu örnek, sadece geleneksel dini inançtaki Allah’ın isteğine boyun eğme açısından değil, aynı zamanda eşit derecede geleneksel - ve belki de daha güçlüsü- toplumsal utanma mekanizmasıyla peygamberin davranışlarını uzlaştırma olarak görülebilir.

Sa’lebi’nin *Kıssası Enbiya’sı* peygamberlerin zamanlarındaki hikâyelerden oluşur, fakat onların çoğunluğunda beş peygamberin kişisel özellikleri merkezi bir yere sahiptir ki bunlar; Hz. Nuh, İbrahim, Yusuf, Musa ve İsa’dır. Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi, Nuh’un erken dönemi, Hz. Muhammed’le paralellik arz eder ki, bu dönem, Hz. Muhammed’inhalkına öğüt vermede başarılı olmasıyla (Nuh’tan) ayrılır. Gerçek İslam’ı tebliğ eden ve Allah’ın emrine kendini teslim eden ilk peygamber olarak sunulan kıssada Hz.

İbrahim, Allah'ın emrini yerine getirmek için oğlunu kurban eden örnek bir şahsiyet olarak kabul edilir. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra onun mesajındaki sürekli vurgu, Hz. İbrahim'in dinine dönüşüdür. Bu yüzden onun Miraç hadisesi dönüşünden sonra, sahabelerinin ondan yedi kat sema da karşılaşmış olduğu çeşitli peygamberleri tasvir etmesi istendiğinde onun "*bana bu kadar çok benzeyen bir insanı hiç görmedim, bu babam İbrahim'di*" demesi çok şaşırtıcı değildir.⁵³

Belki de *Kısas*'taki bütün hikâyelerin en popülerleri, Midraşik süslemelerle birlikte muhtemelen içindeki birçok renkli maceralarından dolayı Hz. Yusuf'un kıssasıdır. Bu hikâyede onun rüyaları ve kardeşlerinin tepkileri; köle olarak satılması; güçlenmesi ve kardeşlerine kendisine yapılan kötülüğü göstermek için yaptıkları, fakat bunlar içinde en önemlisi yoğun bir şekilde onun bir kadınla yaşadığı imtihanı, onun ıslahı ve tabiki Hz. Yusuf'un iffetliliğine yapılan vurgu önemlidir. Burada Allah'a olan inancı sebebiyle bir kadının cinsel cazibesine karşı duran Hz. Yusuf, iffetli ideal bir erkeğin sembolüdür.

Hz. Musa'ya gelince o büyük bir mücadeleci rolündedir. O, fonksiyonu ve yaptığı işlerde bir devrimci, kanun adamı ve toplumunun lideri olarak tam Hz. Muhammed (as) gibi'dir. Biz burada Miraçta anlatılan bir başka olaydan hareketle Hz. Muhammed'in Hz. Musa'dan daha üstün tutulduğunu anlıyoruz. Hz. Muhammed, Hz. Musa'yı ağlarken gördüğünde sebebini sorunca onun "*Senin ümmetinin çoğu benim ümmetinden önce cennete girecektir.*" diye cevap verdiğini görüyoruz.⁵⁴

İslam'da (Yahudilikle karşılaştırılınca) en tartışmalı konu Hz. İsa hakkındadır. İslam, Hz. İsa'nın peygamberliğine karşı olan Yahudilerle tartışır, fakat bu tartışma Yahudilerin onun ulûhiyetine karşı olmaları ile ilgili değil-

53 A.g.e, 186.

54 Khatip al-Tibrizi, Muhammed ibni Abdullah (fl.1337), *Mishkat al Maşabih*, terc. James Robson, 1/1266. (Lahore: Sh. Muhammed Ashraf, 1981).

dir, çünkü İslam Hz. İsa'yı kendisine Tora ile eşit bir konumda olan İncil'in veya Müjde'nin verildiği bir peygamber olarak kabul eder. Ancak bununla birlikte diğer yandan Hz. İsa iffetli Meryem'e⁵⁵, kutsal bir doğumla Allah tarafından gönderilen Allah'ın bir kelimesidir, birçok yerde sert ifadelerde açıkça onun Tanrı'nın oğlu olmadığı⁵⁶ ve çarmıhta da ölmediği⁵⁷ bildirilir. Bu yüzden inkarnasyon, ve kutsal haçtaki kurban aracılığıyla kurtuluş gibi, Hıristiyanlıktaki önemli temalar, İslam tarafından reddedilir. Ancak yine de peygamber Hz. İsa bir mesihdir ve (bazı hadislere göre) büyük kıyamet alameti olarak ikinci kez gelecektir.⁵⁸

Bütün bu belli belirsiz olan figürlerin üstünde yüce peygamber Hz. Muhammed'in çizilen resmi açıkça büyük öneme sahiptir. Onun ölümüyle birlikte ilahi vahiy sona ermiş, böylece Kur'an tamamlanmış ve artık bundan sonra bir ilave yapılması söz konusu değildir. Burada şuna da işaret etmek gerekir -*Hadis* olarak ifade edilen ve sözlü olarak nakledilen- Hz. Muhammed'in sözlerinin ve eylemlerinin yazıya geçirilmesi uzun bir zaman almıştır.⁵⁹

4. Yahudilik ve İslam'da Peygamberlik Anlayışıyla İlgili Farklılıklar

Biz bu noktada İslam ve Yahudi dini geleneğinde peygamberlerin oynadıkları rollerde büyük zıtlıklar görmekteyiz. İster tek başına, isterse Sinagog'ta ibadet etsin, dindar bir Yahudi için peygamberlerin sözleri her zaman, her yerde önemlidir. İbadetlerde, peygamberlerin kitaplarından alınmış bölümlerden oluşan ifade ve cümleler yer alır. Bunlar sadece ayinlerde okunan peygamberlerin kinayeli sözleri değildir, aynı zamanda gerçeği öğrenmek isteyen birisine Kitab-ı Mukaddes metinleri hakkında bilgi veren anlatımlardır.

55 “Meryem: «Benim nasıl çocuğum olabilir? Bana hiçbir insan dokunmamıştır. Ben iffetsiz de değilim» dedi.” Meryem 19/20.

56 “Çocuk edinmek asla Allah'ın şanına yakışmaz. O bundan münezzehdir.” Meryem, 19/35. “(O)Doğurmamış ve doğurulmamıştır.” İhlâs 112/3.

57 “Oysa onu öldürmediler ve onu asmadılar. Ama onlara (onun) benzeri gösterildi.” Nisa 4/157.

58 Bk. G.C.Anawati, “İsa,” *EI*, 81-82.

59 Bk. 25. dipnot.

Onların dillerindeki bu şiirsel tasvirlerin çağlar boyunca kullanılması, İbraniceneyi etkilemiştir. Bu da, son dönemlerde İbranicenin yeniden konuşma dili olarak canlanmasına sebep olmuştur. Sinagog'taki ayinde Hz. Musa'nın beş kitabının da içinde olduğu Tora'dan okunan haftalık bölümler, önemli bir yere sahiptir. Bunların bir kısmında farklı anlatım tarzları olsa da, hemen hemen peygamberlerin kitaplarındakilerle paralellik gösterdiği söylenebilir. Tora ile birlikte tüm bunlar, haftalık okunan özel bir bölümü oluştururlar. Bu metinlerde görkemli *Yom Kipur* ve *Kefaret Günütörenlerine*, eski uzun sürgün günlerinin hatırasına yapılan tapınak törenlerine, Büyük Hahamın kendisinin ve halkının günah itirafında, ıssız vadilere günah geçişinin salıverilmesi⁶⁰ günlerine, İşaya'dandoğru ve halis bir ibadet yerine, daha çok ayinlerin dışsal görünümüne önem verenlerin cezalarına dikkat çeken ve böylece faydasız ibadetleri ifşa eden, bir dizi değişik konulara dair parçalar bulunur. Bunlardan birinde şöyle yazar:

“Diyorlar ki, ‘Oruç tuttuğumuzu neden görmüyor, İsteklerimizi denetlediğimizi neden fark etmiyorsun? “Bakın, oruç tuttuğunuz gün keyfinize bakıyor, işçilerinizi eziyorsunuz. Orucunuz kavgayla, çekişmeyle, şiddetli yumruklaşmayla bitiyor. Bugünkü gibi oruç tutmakla sesinizi yükseklere duyuramazsınız. İstedğim oruç bu mu sanıyorsunuz? İnsanın isteklerini denetlemesi gereken gün böyle mi olmalı? Kamış gibi baş eğip çul ve kül üzerine mi oturmalı? Siz buna mı oruç, RABBİ hoşnut eden gün diyorsunuz? Benim istediğim oruç, haksız yere incire, boyunduruğa vurulanları salıvermek, ezilenleri özgürlüğe kavuşturmak, her türlü boyunduruğu kırmak değil mi? Yiyeceğinizi açla paylaşmak değil mi? Barınaksız yoksulları evinize alır, çıplak gördüğünüzü giydirir, yakınlarınızdan yardımınızı esirgemezseniz.”⁶¹

Kitab-ı Mukaddes peygamberlerinin bu tür sözleri Tanrı tarafından vahye dilmiş ve tabii ki Tanrı adına söylenmiştir, fakat bunlar hala peygam-

60 Levililer 16.

61 İşaya, 58/3-7.

berlerin sözleri olarak görülür ve yıldan yıla, haftadan haftaya tekrar edilir, kutsal ve değerlidir. **Fakat peygamberin sözleri onun kişiliğinden çok ayrı değerlendirilir ve dindar bir Yahudi tarafından peygamberin hayatı taklit edilebilecek örnek bir hayat olarak düşünülmez.** Kitab-ı Mukaddesdeki peygamberlerin hayatlarına detaylı bir şekilde baktığımızda, onları diğer insanlara karşı geçimsiz, huysuz, sert ve kendilerini takip eden bütün bir halkı için felaket getirebilecek bir tip olarak buluruz. Öfke, sabırsızlık, **Tanrıyı sorgulama ve Tanrıyla tartışma, Kitab-ı Mukaddes peygamberlerinin birçoğunun tipik özelliğidir.** Burada şaşırtıcı olan şey şudur ki, yurkarda geçen peygamberler gibi, hahamlar ve bilge yöneticiler de ne hukuki değişiklikten ne de dini doktrinden sorumlu değildirler.

İstisnai ilginç bir durum bu konuyu destekler. Hem Müslüman hem de Yahudi dünyası için en büyük entelektüel tartışmaların yapıldığı onuncu yüzyıl ortalarında bu polemiklerin ortasında yer alan Sadyo Gaon (V. 942) olarak da bilinen Yahudi bilgin Sadya bin Yusuf El Feyyumi,* Mısır'dan Bağdat şehrine göç eder. O, geniş bilgisi, teolojik ve felsefi çalışmalarıyla akılcı Mutezileden almış olduğu düşünceleri Yahudiliğe katmıştır ve yine o, Rabbinik öğretinin en büyük merkezlerinden birinin yöneticisi olmuştur. Onun Arapçaya çevirdiği Kitab-ı Mukaddesi günümüzde Arapça konuşan Yahudiler tarafından hala standart bir metin olarak kullanılmaktadır. Tercümenin önsözünde Sadya Gaon, ana hatlarıyla Yahudi hukukunun ve pratiğinin üç temel esasının veya kaynağının olabileceğine işaret etmiştir. Tabii ki ana kaynak Hz. Musa'ya vahyedilen *Tora*'dır. *Tora*'nın arkasından ilk prensip veya model olan insan aklı (akıl yürütme) yer alır ki, vahyin desteğiyle mantıksal olarak Tanrının varlığı, eşsizliği ve mutlak yaratıcılığı idrak edilebilir. *Torah* ve ikinci önemli kaynak olan akıldan sonra, (Bütün Yahudi alimleri içerisinde) sadece Sadya Gaon'a ait olan üçüncü bir prensip daha vardır. Bu prensip, Yahudilik dışı tesirlerin etkisiyle (özellikle İslam) Sadya Gaon'da görülmüş olabilir. O burada derki:

Tora'dan ve geleneksel peygamberlik bilgisinden daha sonraki bir diğer örnek (kaynak) ise, insanların kendilerine emredilen şeyleri yerine getirmek için takip edecekleri yollar arasında, yeni bir olayla karşılaşınca bu konu hakkında onların (yani peygamberlerin) nasıl düşündükleridir.⁶²

* Geniş bilgi için bk. Muhammed Ali Bağır, *Yahudi Düşünür Sadya Gaon Hayatı, Eserleri, İnanç Tarihindeki Yeri* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2015)

Bu ilginç fikir, bir Yahudi bağlamında düşünüldüğünde –Tanrının emirlerini yerine getiren peygamberlerin yolu veya bir sünnet şeklinde ifade etmek- diğer iki temel esasa birlikte önemli bir basamaktır. Torah ve insan aklı, İslam’ın derin etkisini yansıtmaktadır. Bu, sadece Sadya’nın felsefi ve teolojik spekülasyonlarını değil, aynı zamanda onun Yahudi pratiğinin gerisindeki prensiplerle ilgili düşüncesinin de merkezini oluşturur. (Goan’ın bu şekilde düşüncesine rağmen) Yahudi ve Müslümanlar arasında peygamberlerin rolüne dair büyük farklılıkların olduğu söylenmelidir. Sadya Gaon’un (Yahudiler üzerinde) büyük prestiji olmasına rağmen, onun (peygamberlerin söz ve fillerinin üçüncü bir kaynak olduğu şeklindeki) düşüncesi, Yahudilerce asla kabul görmemiş ve bu düşünce sadece - yaygın olarak kullanılan - Kitab-1 Mukaddes’in tercümesinin giriş kısmında yazılı olarak kalmıştır.

Yakından incelendiğinde, İslam’daki peygamberlik anlayışının Yahudilikten büyük oranda farklı olduğu görülür. Çünkü bütün Müslümanlar, Kur’an’ın tamamının veya her bir cüzünün Hz. peygamberin değil, gerçekte Allah’ın kelimeleri olduğunu bilirler. Burada Arap dilinin en büyük başarısı bütün Müslümanlara özellikle de Arapça konuşan Müslümanlara eşsiz linguistik bir model olarak hizmet etmiş olmasıdır. O, sadece bir şiir değil, aynı zamanda manzum ifade tarzıyla yüce öğütler içeren ve çağlar boyunca kendisine kulak verenler üzerinde derin etkiler bırakan bir kitaptır. Bu farklılıkların ilki, Kitab-1 Mukaddes’in aksine Kur’an’ın peygamberin sözlerini ihtiva eden bir koleksiyon olmadığıdır.

Gerçekte biz, hadis külliyatlarında anlatılan Hz. Peygamberin sözlerini okuduğumuzda, onları düz, basit bulabilir, bundan başka bir şiirdeki nüktelerden çok daha fazla kutsal bir öğüt veya vahiy olarak herhangi özel bir linguistik tesirden yoksun olduğunu görebiliriz. Aşağıda Hz. Muhammed’in örnek karakteri ile ilgili iki kısa hadis, onun vermiş olduğu öğütlerin bir kısmının niteliğini bize gösterir niteliktedir:

Saadia ben Josef al- Feyyumi, *Ouvres Completes*, ed. J. Derenbourg, 1/3. (Paris: Ernest Leroux, 1893).

İbni Ömer'den rivayet edilen bir hadiste Allah'ın Resulü şöyle buyurmuştur: “Bu dünyada gösterişli giyinene Ahiret gününde Allah Teâlâ tarafından hakirlik elbisesi giydirilecektir.”⁶³

Ebu Zer anlatır: Allah'ın Resulü bize geldi ve “Allah katında en sevimli amel nedir, biliyor musunuz” dedi. Birisi “namaz ve zekat”, bir başkası “cihad” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as): “Allah katında en hayırlı amel, Allah için sevmek ve Allah için buğz etmektir” buyurdu.⁶⁴

Burada açıktır ki, Hz. Peygamberin örnek davranışları, fazilet olarak Müslümanlara telkin edilmektedir. Hz. Peygamberin kendileri için ortaya koymuş olduğu bu modelin o dönemdeki sıkı takipçileri ve sonraki inanlar açısından, onun sözlerinde şiirsel bir belağatın bir önemi yoktur. Kitab-ı Mukaddesteki peygamberlerin sözleriyle Hz. Muhammed'e (as) ait olsun veya olmasın, ondan yapılan günlük konuşma diline ait özlü sözler arasındaki yüksek edebi dil açıktır. Bu dikkat çekici farklılığın sebebi nedir? Kısaca, Yahudilere göre (kutsal kitap metinlerini oluşturan) peygamberlerin sözleri, insan ahlakı ve davranışları için vahyedilmiş temel formlardır ve bunlar, kişilere ait tesellilerin veya ulusal üzüntülerin kaynağı olma vazifesini görmektedir. Bu sözler önemlidir, fakat onlar, hukuk için temel bir kaynak oluşturmadıkları gibi, peygamberlerin hayatları da kendilerine tabi olanlar için bir rol model olma özelliği taşımazlar.

Diğer yandan Müslümanlar için, bütün peygamberlerin sözlerinin içeriği ve şekli Hz. Muhammed'inkiler kadar önemli değildir. Hz. Muhammed'in konumuna gelince, onun sözleri, kayda geçirilmiş olan hayatının temelini oluşturur. Yine onun bu sözleri, amelle desteklenerek örneklik teşkil eder. Onun sözel ifadeleri, filleri ile birlikte kabul edilir ve Müslümanlar için bir model olma vazifesi görür. Hz. Muhammed bir örnektir ve (söz ve fillerden oluşan) o örneğe, “*Sünneti Nebi*”, “*Sünnet*” veya “*Peygamberin yolu*” diye tabi olunur. İslam'da sünnet, Kur'an'la birlikte hukukun yaygın iki önemli kaynağından biri (ikincisi) olarak kabul edilir.

Sonuç

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; Farklı anlatım biçimleri olsa da, Peygamberlerin bir çoğu, her iki dinde de müşterek olan figürlerdir. Buna karşın, Yahudilik ve İslam, peygamberlerin rollerine karşı farklı bakış açıları ve tavırlar göstermeleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Yahudilikte peygamberlerin sözleri; cezalandırma, telkin, iyilik, umut ve rahatı içerir, fakat kadın ve erkek peygamberler birer model veya birer örnek olarak görülmezler. Bu ise, hemen hemen İslam'daki inancın tam tersidir. İslam'da Peygamberlerin sözleri Kur'an'da yer alan ve merkezi bir öneme sahip olan Allah'ın sözlerinden ayrı olarak kabul edilir. Fakat bir Müslümanın hayatı, peygamber Hz. Muhammed'in (as) emsalsiz örnekliğine (üsve-i hasene) dayanır.

Yahudi ve Müslüman dini geleneğinde öne çıkan bir başka husus da, peygamberlerin fonksiyonlarıyla ilgili olarak Tanrı'nın emirlerine itaat veya – sadece bir anlık bile olsa- isyan etme bağlamındaki farklı algılayışlar ve Tanrının sözlerini sorgulamadaki farklı bakış açılarıdır. Çoğunlukla “İslam” kelimesi, Allah'ın isteklerini, tümüyle kabul etme, boyun eğme, teslim olma anlamına gelir. Biz bu tanımlamayı, peygamberlerin hayatlarını anlatan İslami kıssalarda ve Yahudi geleneğindeki diğer tarihi figürlerde görmekteyiz. Bir kaç istisna hariç, İslam'da bunu (peygamberliği) sadece peygamberler yaparlar,^{65*} kendilerini gönüllü olarak Allah'a adarlar, onlar, ilahi emirlerle ilgili bir sualle karşılaştıklarında, genellikle doğrudan değil, Allah ve insan arasında bir aracı varlık olarak bulunan melekeler vasıtasıyla yaratıcıyla muhatap olurlar. Buna karşılık biz İsrail adının menşei ile ilgili olarak arka planda Kitabı Mukaddesteki şu hikâyeyi görmekteyiz:

“Yakup yalnız başına kaldı, seher sökünceye kadar bir adam onunla güreşti. Onu yenemediğini görünce, uyluğunun başına dokundu ve onunla güreşirken Yakup'un uyluk başı incindi. (Yakup) dedi ki: Bırak gideyim, çünkü seher vakti oluyor. (O) dedi: Beni mübarek kılmadıkça seni bırakmam.

65 *Yahudilikte İslam'dan farklı olarak peygambere benzer fonksiyon icra eden, Tanrıyla bir şekilde görüşen; kral, kohen / kâhin, hikmetli kişi vb. başka figürler de vardır. Yeremya 18/18; Hezekiel 7/27. (çev.)

Tekvin 32 /24-30

Ve ona dedi: Adın nedir? O dedi, Yakub. Ve dedi; Artık sana Yakup değil, ancak İsrail denilecek, çünkü sen Tanrıyla ve insanlarla uğraşıp yendin. Yakup sorup dedi: Rica ederim, adını bildir. (O) dedi: Adımı niçin soruyorsun? Ve orada onu mübarek kıldı.”⁶⁶

Yahudi geleneğinde sıradan bir olay olarak görülen Tanrıyla güreşen bir insan tasvirinin, İslam’da hemen hemen düşünülmesi bile mümkün değildir.

Burada son özet olarak şu söylenebilir; Kitabı Mukaddes rivayetlerindeki çoğu isimler, farklı bir bakışla değerlendirilse de, İslam geleneğinde peygamber olarak görülürler ve İslam’da Allah’ın emirlerine karşı boyun eğen bu peygamberlerin davranışlarına vurgu, merkezi bir öneme sahiptir. Diğer yandan Yahudiliğe gelince, peygamberin davranışlarında - ki bazı durumlarda sözleri ile davranışları arasında bir zıtlık olsa bile-Tanrıyla olan ilişki biçimlerinde ahlaki ve mantıki bir çaba (sorgulama)içinde oldukları görülür.Hatta bu, Tanrıyla insan arasındaki bir mücadele boyutuna kadar varır ki, bu yüzden İsrail kelimesinin anlamı da, yukarıdaki rivayette anlatıldığı gibi, bu anlama (yani Tanrıyla mücadele eden) gelir.^{67*}Kısaca, her bir dini gelenek, kendi davranışlarını peygamberlerin imajında bulur veya kendi bakış açısında bir peygamber tasavvurunu yansıtır.

66

67 *Her iki dine isim olan “İslam” (Teslim olma) ve “İsrail” (Tanrıyla mücadele etme) kelimelerinin birbirleri ile zıt anlamlar içermesi oldukça dikkat çekicidir. Burada sonuç kısmıyla ilgili olarak şunu vurgulamak gerekir ki, kronolojik olarak daha önce gelen Yahudilik, İslam gibi kendisinden hemen önceki bir diğer dini gelenek olan Hıristiyanlığın bir Peygamberi - Hz. İsa’yı Tanrılaştırması tecrübesine şahitlik etmemiştir. (Kur’anda geçen ve Yahudi kaynaklarında zikredilmeyen “Üzeyir’in Allah’ın oğlu olması” meselesi ise tüm Yahudi tarihinde lokal bir olay olarak görülebilir). Dolayısıyla İslamda, Hz Muhammed’in (ve diğer peygamberlerin) beşeriliğine dair rivayetler, bir anlamda Hıristiyanlığın beşeri Tanrılaştırmasına karşı bir cevap olarak da okunabilir. Sonuçta Yahudilik, bir takım ahlaki zaafı nedeni ile peygamberleri sıradanlaştırırken, Hıristiyanlıkta tam aksine onu Tanrılaştırmış, İslam ise, her iki dindeki aşırılıklara bir cevap olarak, başta “ismet” sıfatı olmak üzere, peygamberlikle ilgili bazı ilkeler / sıfatlar ortaya koyarak kendi nübüvvet anlayışını oluşturmuştur. (Çev. notu).